Auteur: Arnout Janmaat
07 maart 2013

120 jaar bandygeschiedenis in Nederland (1891-2011)

'In 1891 introduceerde Pim Mulier het hockey in Nederland.'[1] Het zijn deze woorden die vaak worden gebruikt om het Nederlandse begin van (veld)hockey te beschrijven. Daar is echter wel het nodige op aan te merken. In 1891 werd in Nederland niet voor het eerst hockey, maar bandy gespeeld en dit gebeurde niet zozeer op voorstel van Pim Mulier als wel op initiatief van Charles Goodman Tebbutt, slechts geholpen door Mulier. Hockey begon men in Nederland pas te spelen toen de vorstvrije winters het spelen van bandy onmogelijk maakten. Hockey werd in eerste instantie dan ook gespeeld om te kunnen excelleren in bandy. Het was Mulier zelf ook helemaal niet om hockey te doen. Hij was wild van het spel op het ijs: 'Bandey is mijn meest geliefkoosde uitspanning, het is het 'vlugste' (fastest) spel ter wereld, vlugger dan voetbal, base-ball of Lacrosse, het is pittiger dan cricket, tennis of golf en slechts 'Polo' hetwelk door de Engelsche officieren te paard wordt gespeeld, doch overigens in vele opzichten met bandy overeenkomst heeft, komt ons geliefkoosde spel nabij.'[2]

Charles Goodman Tebbutt was een niet onverdienstelijk schaatser uit het Engelse Bluntisham, maar was bovenal captain van de Bury Fen Bandy Club. Bury Fen speelde haar partijen in het Fen district nabij Cambridge waar de vele vennen tijdens de winter in prachtige ijsvloeren veranderden.[3] Bandy was halverwege de negentiende eeuw een sport die snel aan populariteit won in Engeland. Oorspronkelijk droegen voetbalclubs als Nottingham Forest en Sheffield United 'bandy' zelfs in de officiële naam.[4] Bandy stond daarmee als sport op zichzelf, los van hockey dat in Engeland vanaf 1886 in georganiseerd verband beoefend werd. Bandy werd gespeeld tussen twee teams van elf personen die gewapend met bandysticks de ronde bal in het doel van de tegenstander probeerden te slaan. Het spel werd gespeeld op een ijsvlakte die qua grootte vergelijkbaar was met een voetbalveld. Bandy was hierdoor een spel dat alleen 'ijs en weder dienende' gespeeld kon worden. De grote aantrekkingskracht van bandy was daarmee tevens haar achilleshiel.

De verschillende sporten die Pim Mulier naar Nederland bracht, zoals bijvoorbeeld voetbal, had hij leren kennen tijdens zijn talloze periodes in het buitenland. Zo bracht Mulier in 1883 op achttienjarige leeftijd een jaar door op een kostschool in het Engelse Ramsgate. Waarschijnlijk was het hier dat het contact en de vriendschap tussen Mulier en Tebbutt is ontstaan. Of Mulier in Ramsgate direct met bandy in aanraking kwam is niet te zeggen. Het lijkt echter logisch dat Tebbutt Mulier heeft verteld van zijn ervaringen met bandy. Na Muliers jaar in Ramsgate bleven de twee elkaar opzoeken. Tebbutt kwam vooral 's winters naar Nederland, waar hij genoot van de Nederlandse schaatscultuur. De geoefende amateurschaatser Tebbutt was bij zijn schaatstochten door Nederland bovendien onder de indruk van de mogelijkheden die hier waren om zijn favoriete spel bandy te spelen. Het zou een volgens hem een 'sinfull waste'

---

[1] http://nl.wikipedia.org/wiki/Hockey.
[2] Pim Mulier, *Wintersport* (1893) 174.
[3] De vennen in het Fen district zijn tegenwoordig grotendeels drooggelegd ten behoeve van de landbouw.
[4] Åke Dunér, *40 years of the IBF. A brief history of a game called "bandy"* (1995) 9.

zijn alle verlaten stukken ijs niet voor bandy te benutten. Het moet voor Tebbutt geen moeilijke opgave zijn geweest zijn sportpionierende vriend Mulier enthousiast te maken voor dit idee. Beiden zouden zich sterk maken om Nederland bandy te tonen.[5]

Illustratie 1: De Bury Fen Bandy Club op een foto uit *Wintersport* van Pim Mulier.

Tijdens de lange en strenge winter van 1890-1891 dachten Tebbutt en Mulier, die winter schaatste hij de Elfstedentocht - toen nog georganiseerd als toertocht, maar vanaf 1908 als wedstrijd en toertocht mede op initiatief van Mulier zelf - in een recordtijd, dat de tijd rijp was om de eerste bandywedstrijden in Nederland te organiseren. Na wat correspondentie over en weer was het begin januari eindelijk zo ver. Op 3 januari nam de Bury Fen Bandy Club de boot van Harwich naar Nederland. Tebbutt en Mulier wilden door het spelen van drie demonstratiewedstrijden Nederland laten kennis maken met bandy. Hiertoe hadden zij de ijsclubs van Amsterdam en Haarlem bereid gevonden plaats in te ruimen in het schema van beide banen. Zo werd in Amsterdam bandy gespeeld als opmaat naar de schaatswedstrijd om het 'championaat der wereld', het eerste officieuze wereldkampioenschap langebaanschaatsen waar Jaap Eden, naast schaatser en wielrenner was hij ook een verdienstelijk bandyspeler, zijn debuut zou maken.[6]

---

[5] C.G., Tebbutt, 'Bandy' in: K.G. Watson en A.E.T. Watson, *The badminton library* (London 1893) 429-441, aldaar 434. Tebbut wilde bandy niet alleen in Nederland introduceren. Met name Noorwegen was volgens hem een land waar bandy uitstekend zou kunnen aarden.

[6] *Het nieuws van de dag*, 6 januari 1891.

Amsterdamsche IJsclub.

Zaterdagavond 3 dezer: MUZIEK en ELECTRISCHE VERLICHTING.

Maandag 5 dezer, 's namiddags 2 uren:

Hockey Spel (Polo op Schaatsen)

door een liefhebberij-gezelschap uit Engeland van 20 Heeren en Dames.

Introductie voor Vreemdelingen ƒ 1.—.

HET BESTUUR.

Illustratie 2: Advertentie in *Het nieuws van de dag*, 3-1-1891 waarin de tweede bandy wedstrijd op Nederlandse bodem wordt aangekondigd. Maar hoe moest het nieuwe spel nu genoemd worden?

Bandy was bij haar introductie vooral een gezellig spel dat het publiek moest amuseren. Een spel voor liefhebbers en liefhebsters zoals een aankondiging in *Het nieuws van de dag* aangeeft, maar om welk spel ging het nu precies: '(…) hockey-spel (polo op schaatsen) door en liefhebberij-gezelschap van 20 Heeren en Dames'.[7] De verwarring in de pers over de naam van het nieuwe spel was er de oorzaak van dat de introductie van bandy vaak is aangezien voor de introductie van hockey. Maar niet alleen de naam zorgde voor verwarring bij het typeren van het spel. Het gezellige en elitaire karakter van bandy leverde de gezelschappen die dit spel beoefenden bijvoorbeeld ook de titel 'brandyclubs'[8] op. Deze typering was overigens niet geheel ten onrechte. Tebbutt stelde in zijn artikel over bandy al dat het traditie was na de wedstrijd een brandy te drinken: 'when good healths were drunk, defeat and hard luck forgotten, and fresh matches arranged.'[9]

Op 5 januari werd in Haarlem de eerste bandywedstrijd op Nederlandse bodem en daarmee tevens de eerste internationale bandywedstrijd gespeeld. Op de baan van IJsclub Haarlem en Omstreken speelde de Bury Fen Bandy Club onder toeziend oog van veel publiek en onder de begeleiding van een band de Haarlemse formatie onder leiding van Mulier volledig zoek: 14-1. De dagen na de eerste wedstrijd in Haarlem speelde Bury Fen nog in Amsterdam tegen een Amsterdamse formatie, ook aangevoerd door Mulier, en wederom tegen Haarlem. De Engelsen wonnen alle wedstrijden, maar ondanks forse nederlagen was de liefde voor het bandyspel onder de Nederlanders geboren.

Wie was de eerste?

De eerste drie bandypartijen in Nederland zorgden voor de nodige initiatieven. In Amsterdam werd direct na de wedstrijden de ambitie uitgesproken een bandyclub op te richten. Hoewel de ingevallen dooi een voorlopig einde aan dit streven maakte werd het jaar daarop in de slechte winter van 1891-1892 op 28 januari de Amsterdamsche Hockey & Bandy Club (AH&BC) opgericht. De Amsterdamse bandy liefhebbers van het eerste uur hadden ingezien dat oefening op gras zijn vruchten kon afwerpen tijdens wedstrijden op het ijs en hadden daarom besloten de mogelijkheid hockey te beoefenen in haar statuten op te nemen. Hoewel de gedenkboeken van AH&BC graag wijzen op het primaat van

[7] *Het nieuws van de dag*, 3 januari 1891.
[8] *Het nieuws van de dag*, 6 januari 1893.
[9] Tebbutt, 'Bandy', 432.

hockey bij de club was het toch echt bandy waar het de oprichters, voetbal en ijssportliefhebbers, om te doen was. Secretaris Abspoel verwoordde het clubgevoel in het vrijwel ijsloze 1892 als volgt: 'hunkerend naar vriezend weer werd uitgezien, ter verwezenlijking van ons aller wensch: het Bandyspel op het ijs.'[10]

De Amsterdamsche Hockey & Bandy Club is er tot op de dag van vandaag fier op de oudste hockeyclub van Nederland te zijn en heeft daar dan ook altijd geprobeerd de erkenning voor te krijgen. Al in 1893 sprak secretaris Abspoel er schande van dat Pim Mulier in zijn *Wintersport* (1893) met geen woord repte over AH&BC wanneer hij over zijn geliefde bandy sport schreef. Er werd zelfs gesuggereerd dat Mulier bij zijn 'introductie' van bandy in Nederland bewust hockey buiten beschouwing zou hebben gelaten omdat dit spel een concurrent zou kunnen vormen voor het eveneens door Mulier geïntroduceerde voetbal. Waarschijnlijker is het dat Mulier geen hoge pet op had van hockey. In een ingezonden brief in de *Leeuwarder Courant* van 3 juni 1895 stelde Mulier voor om de in zijn ogen belachelijke naam hockey om te dopen in 'landkolf'.[11] Mulier was een bandyspeler, hockey was aan hem niet zo besteed.[12]

Illustratie 3: Met ruim 2300 leden is AH&BC een van de grootste hockeyverenigingen van Nederland. De bandy tak is helaas al jaren in een diepe winterslaap. Op 28 januari 2012 viert de oudste hockey & bandyclub van Nederland haar 120 jarig bestaan.

[10] Abspoel, *Jaarverslag AH&BC* (1892) 1.
[11] *Leeuwarder Courant*, 3 juni 1895.
[12] Jelle van der Zee en Jan Boerop, *Holland hockeyland* (1982).

Het feit dat de Amsterdammers er flink op hamerden de eerste club van Nederland te zijn komt misschien voort uit het feit dat bij deze claim nog wel de nodige kanttekeningen zijn te plaatsen. Vast staat dat Amsterdam de eerste officieel georganiseerde hockey- en bandyclub was, maar wat betekende dit eigenlijk? Tijdens de eerste jaren van AH&BC betekende dit niet meer dan dat er contributie betalende leden waren die allen de intentie hadden bandy en hockey te spelen wanneer dat mogelijk was. Heel vaak was dat alleen niet mogelijk, want de club had de eerste jaren geen accommodatie en was daardoor afhankelijk van de ijsbaan voor het spelen van bandy en van voetbalvelden voor het spelen van hockey. In georganiseerd verband werd er echter in Haarlem al eerder aan bandy gedaan. Dit blijkt uit de verzoeken om bandy te spelen die meermaals bij IJsclub Haarlem & Omstreken zijn neergelegd door een illustere club sportmannen uit: Haarlemsche Athletische Club 'De Damiaatjes', waarvan onder meer Pim Mulier, Klaas Pander en Jaap Eden lid waren.[13] Amsterdam is dan ook niet de eerste Nederlandse bandyclub, maar vooral de eerste club die zich tot doel had gesteld zowel hockey als bandy te gaan spelen.

Illustratie 4: De Damiaatjes met Pim Mulier als stralend middelpunt. De bandyspeler Jaap Eden is rechts op de foto te herkennen aan zijn karakteristieke muts.

De verovering van Friesland

Het enthousiasme dat Tebbutt en Mulier hadden ervaren bij hun eerste Nederlandse wedstrijden deed hen besluiten tot een nieuwe Nederlandse tour in de winter van 1892-1893. Er werd in Rotterdam gespeeld tussen gelegenheidsteams om vervolgens in Haarlem tegen een bandyteam van leden van De Damiaatjes te spelen. De Damiaatjes wonnen zowaar van de Engelsen. '(…) met deze wedstrijd is alweer gebleken wat dit Haarlemse jongelingschap op het gebied van alle sporten vermag.'[14] Vervolgens werd de aandacht verlegd naar het grote doel van de tweede bandytour door Nederland: het tonen van het spel aan het schaatsgekke Friesland. Tebbutt en Mulier, een Fries van geboorte, waren er vast van overtuigd dat Friezen gemakkelijk warm te maken waren voor

[13] *Wanneer ijs en weder Haarlem dienen. 1869-1994, 125 jaar ijsclub Haarlem & Omstreken* (1994) 24.
[14] *Het nieuws van de dag* 12 januari 1893.

dit flitsende spel op ijs. Bovendien kende Mulier de Friese feesten: 'daar wordt gehost en gedanst, daar vallen de zoenen als een regenbui in het water.'[15] Mulier was verzot op dit 'volkse' vermaak en ook Tebbutt en de mannen van de Bury Fen Bandy Club hadden hier wel oren naar.

In Friesland was er op verschillende ijsfeesten ruimte in het programma gelaten voor een demonstratiewedstrijd bandy. Op 12 januari 1893 werd er in Heerenveen een ijsfeest georganiseerd met een wedstrijd over 1500 meter om het 'meesterschap van Friesland'.

> 'De pauze werd op alleraangenaamste wijze doorgebracht, Engelsche sportsmen bijgestaan door de h.h. Mulier en Postma, te Haarlem, gaven op het middenvlak een spel ten beste, het zoogenaamde hockey-spel of ijskolven. Mr Tebbutt, de bekende Engelsche ijssportman was captain der eene partij, de heer Mulier voerde het andere zestal aan. Het spel, *door mr Tebbutt in Nederland gebracht*, was in Friesland nieuw en het moet gezegd worden, dat dit spel het Friesche publiek ambieerde, het wel in den smaak viel. Men bewonderde algemeen de vlugheid van de kranige jongelieden, die nu over de gladde ijsvlakte vlogen, om dan plotseling te zwenken den bal naijlende en met verbazende kracht weg te slaan. Lang werd er gekampt; dat het zwaar werk was, begreep het publiek, maar blijkbaar kenden de jonge kerels geen vermoeidheid, tot het laatst was men even krachtig, even opgewekt. Captain Mulier won de partij.'[16]

Ook in Bolsward en Leeuwarden werden door de Bury Fen Bandy Club en Mulier demonstratiewedstrijden gespeeld. De Friezen waren enthousiast over het spel en men sprak al snel de verwachting uit dat Friese ijskolfverenigingen niet lang meer uit zouden blijven. Tebbutt deelde hiertoe de nodige materialen uit, er werd nog eens op gedronken en men verwachtte een mooie toekomst voor bandy in Friesland en heel Nederland.

De hoopvolle start van bandy in Friesland heeft niet kunnen voorkomen dat de sport nooit echt van de grond gekomen is. In Leeuwarden werd bandy meegenomen in een initiatief tot het oprichten van een groot nieuw sportcomplex, maar met het verflauwen van de aandacht voor dit project was ook de interesse in bandy verdwenen. De 'bandyclubs' in Bolsward en Heerenveen kwamen wel op eigen kracht tot wedstrijden al zou het slechte weer hen parten spelen. Tijdens het WK schaatsen dat in 1894 in Zwolle georganiseerd zou worden, zouden teams uit Amsterdam, Haarlem, Bolsward en Heerenveen als pauzenummer bandy spelen. Slecht ijs maakte echter een einde aan het WK in Zwolle en dus ook aan de bandywedstrijden waaraan dit keer Friese teams zouden deelnemen. In Januari 1895 had Heerenveen Haarlem en een Zwols bandyteam bereid gevonden naar Friesland af te reizen, maar ook die wedstrijden werden keer op keer uitgesteld. Ook C.G. Tebbutt werd aangeschreven weer eens in Friesland bandy te komen spelen. Gebrek aan ijs was uiteindelijk funest voor de prille bandyambitie die in Friesland heeft bestaan. Toch was er aanmerkelijk meer iniatief rondom de ijskolfvereniging in Heerenveen dan enkel de wedstrijd met Mulier en Tebbutt zoals werd gesteld in

---

[15] Charles Coster en Hans Hoffmann, *Hockeyclub Bloemendaal 1895-1995* (1995) 19.

[16] *Leeuwarder Courant* 14 januari 1893.

Koning Thialf (1980).[17] Het hoogtepunt voor bandy in Friesland was achteraf het bloedeloze gelijkspel tussen Bolsward en Heerenveen in februari 1895: 0-0.[18]

Het is jammer dat Heerenveen en Bolsward geen directe aansluiting vonden met de andere bandy clubs, want in de winter van 1895 werd er om het eerste officieuze Nederlands kampioenschap gespeeld. Naast Amsterdam en Haarlem deden aan deze competitie ook teams mee uit Zwolle en Delft. Na een kleine competitie mocht Haarlem zich uiteindelijk de eerste officieuze bandykampioen van Nederland noemen. In de pers werd dat niet als verassend gezien, aangezien het Haarlemse team bestond uit 'heeren die in den winter veel vrijen tijd en steeds een goed ijsveld ter hunner beschikking hebben.'[19] Haarlem had ook plannen in Engeland tegen een team te gaan spelen, maar de ontwikkelingen in Zuid-Afrika met de Jameson Raid had de Nederlandsen-Engelse relatie danig vertroebeld waardoor de wedstrijd geen doorgang vond.[20]

De voorwaarde 'ijs en weder dienende' die voor bandy geld deed zich na het hoogtepunt van het eerste Nederlands kampioenschap voelen. Men moest wachten tot de winter van 1899-1900 voor er weer bandy gespeeld kon worden. Het slechte winterweer speelde wel in de kaart van het hockeyspel dat zich op groeiende belangstelling mocht verheugen. In de periode tussen 1895 en 1899 kwamen er verschillende hockey en bandyclubs bij. Op 26 april 1895 werd de Hockey en Bandyclub Haarlem en Omstreken opgericht, de tegenwoordige Hockeyclub Bloemendaal. In november 1897 werd de Haagsche Hockey en Bandyclub opgericht en in 1898 kreeg zelfs Velzen een eigen hockey en bandyvereniging toen Baron Van Tuyll van Serooskerken, het latere IOC-lid en oprichter van het NOC, besloot met een team van zoons en personeelsleden aan hockeywedstrijden deel te gaan nemen. Bovendien werd het losse verband tussen de hockey- en bandyclubs geformaliseerd met de oprichting van de Nederlandsche Hockey en Bandy Bond op 8 oktober 1898 onder voorzitterschap van Jonkheer Charles van de Poll.[21]

---

[17] Hylke Speerveld, *Koning Thialf. 125 jaar Koninklijke ijsvereniging Thialf, 1855-1980* (1980) 46.
[18] *Het nieuws van de dag*, 14 januari 1895, 17 januari 1895, 8 februari 1895.
[19] *Algemeen Handelsblad* 2 februari 1895.
[20] Hoewel de Engelse Regering de inval van Jameson in Transvaal veroordeelde, was het een van de oorzaken voor de Tweede Boerenoorlog (1899-1902).
[21] A.G. Everts, *Gedenkboek 1898-1918. Uitgegeven bij het 20-jarig bestaan van den Nederlandschen Hockey- en Bandybond* (1918) 18-23.

IJsbaan Craailoosche Brug,
HILVERSUM.

(Na Sneeuwval steeds geopend.)

Zondag 24 Januari 1897, v.m. 10 uur: BANDY MATCH, voor Leden van de Amsterdamsche en Hilversumsche Club.
Namidd. 1½ uur: MUZIEK van de dd. Schutterij. Entrée ƒ0.25.
Woensdag 27 Januari 1897, n.m. 1½ uur: WEDSTRIJD VOOR BEROEPSRIJDERS. Afstand 300 Meter. Inleggeld ƒ 1.
Prijzen ƒ 60.—, ƒ 25.— en ƒ 10.—
Inschrijvingen tot *Dinsdag* 26 *Januari*, namidd. 6 uur, bij den Secretaris A. KLUIJVER, te Hilversum. . . . . Entrée ƒ 0.50.
Zondag 31 Januari 1897, INTERNATIONALE HARD-DRAVERIJ voor Paard en Arreslede op de korte baan (300 Meter).
Prijzen ƒ 150.—, ƒ 75.— en ƒ 25.—
CONCOURS voor het netst aangespannen éénspan (Paard en Arreslede), in 2 afdeelingen, voor Particulieren en Stalhouders.
Prijzen KUNSTVOORWERPEN, ter waarde van ƒ 50.
Zie nader te verspreiden Biljetten.
De Commissie van Exploitatie.

Illustratie 5: Ook in Hilversum werd eind negentiende eeuw in georganiseerd verband bandy gespeeld, zo laat deze aankondiging uit *Het nieuws van de dag* van 25 januari 1897 zien.

Eerste succes voor de nieuwe bond is de beslissing van voetbalvereniging Victoria uit Rotterdam om in plaats van voetbal hockey en bandy te gaan spelen. Maar voor de bandyenthousiastelingen was het veel belangrijker dat zij tijdens de winter van 1899-1900 hun sport weer actief konden gaan beoefenen. De competitie van dat jaar zou worden gespeeld tussen Amsterdam, Haarlem, Den Haag en Rotterdam.[22] Zwolle en Velzen speelden die winter ook, maar deden dat niet in competitieverband.[23] Hoewel er weer in competitieverband bandy werd gespeeld was dit niet het startschot van een bloeiperiode voor bandy. Gebrek aan ijs was de gebruikelijke oorzaak die de sport tegenwerkte. De Haagsche Hockey- en Bandy club zou ophouden te bestaan en later opgaan in het huidige HGC. Hockey zou bandy steeds meer gaan overvleugelen. Voor het spelen van bandy ging men in de toekomst naar het buitenland.

[22] A.G. Everts, *Gedenkboek 1898-1918. Uitgegeven bij het 20-jarig bestaan van den Nederlandschen Hockey- en Bandybond* (1918) 29.
[23] *Het nieuws van de dag*, 23 januari 1900.

Illustratie 6: Logo van de Nederlandsche Hockey- en Bandy bond

Internationale wedstrijden en de verdringing door ijshockey

De Nederlandse winters bezorgden de bandyliefhebbers geen goede ondergrond meer voor hun geliefde spel. Gelukkig konden enkelen van hen terecht in het buitenland waar internationale bandytoernooien werden georganiseerd. In januari 1901 reisde het Nederlands team voor het eerst af naar Davos om deel te nemen aan de bandywedstrijden. De Nederlandse afvaardiging naar deze toernooien bestond vrijwel altijd uit Haarlemse bandyspelers. Tussen 1901 en 1905 deden de Haarlemmers ieder jaar mee. De verrichtingen van de Nederlandse bandyspelers in het buitenland werd breed uitgemeten in de pers. Het grootste succes werd in januari 1905 geboekt toen de Haarlemmers het Europees kampioenschap in Davos wisten te winnen.[24]

Illustratie 7: Foto van een internationale bandywedstrijd in Davos (1895). De Davos bandy club is nog immer actief.

Na het behalen van het Europees Kampioenschap verscheen er nooit meer een Nederlands team bij de internationale wedstrijden. Een directe reden hiervoor is niet te vinden, maar het heeft er alle schijn van dat het niet meespelen van de Nederlanders op de internationale toernooi samenvalt met de totale teloorgang

[24] *100 jaar Hockeyclub Bloemendaal*, 21.

van bandy in Nederland. Hoewel er ook nog bandy gespeeld is in 1908 en ook in 1909 was de schwung er wel uit. De slechte ijsomstandigheden deden uiteindelijk ook bij de meest fanatieke bandyspelers het heilige vuur doven. Bovendien kreeg bandy in de vorm van ijshockey een geduchte concurrent. Spelers van het eerste uur kon dit spel maar moeilijk bekoren. In de *Nieuw Rotterdamsche Courant* van 10 oktober 1926 oordeelde oud bandyspeler en oud-voorzitter van de Nederlandse Hockey en Bandy Bond over bandy en ijshockey:

> '(…) Bandy en ijshockey zijn eenvoudig niet te vergelijken , evenmin als lawn-tennis en ping-pong. IJshockey is feitelijk niets anders dan een Ersatz van bandy en zelfs een vrij slechte Ersatz. IJshockey dankt z'n ontstaan aan de slechte winters en vooral aan de skating-rings en Eispalaste, die in 't buitenland in de grote steden opgericht werden. Daar snakte men – teneinde publiek te trekken – naar een boeiend partijspel. Een mooier en emotioneerender spel dan bandy is niet denkbaar – het is als 't ware een versneld voetbal en door dit snellere tempo nog veel levendiger – dus zou men op die ijsbanen bandy introduceren. Maar dat ging niet. De ruimte was te klein en de bal was meer tusschen de toeschouwers dan op het baantje, terwijl de spelers elkaar in den weg reden als de bal een moment in het spel was. '[25]

Tot 1926 werd veldhockey in Nederland gespeeld met de zogeheten 'hollandse regels'. In feite waren dit bandy regels. Er was veel toegestaan: de bal mocht onder andere hoog over alle linies heen worden gespeeld, met de voet stoppen was geoorloofd en de stick boven de schouder brengen was eveneens geen probleem. Ook mocht je de bal opwippen en al drijvend op je stick houden. Met de hobbelige velden van toen was dit vaak een effectief alternatief. In aanloop naar de Olympische Spelen van Amsterdam (1928) besloot de bond na een lange interne strijd over te gaan op de internationale regels, die buiten Nederland gangbaar waren. Hierbij werd vooral gelet op Engeland, de moedernatie van de meeste sporten. In de beginperiode had de bal bij zowel hockey als bandy de bijnaam de 'sinaasappel', een oranjekleurige bal van kurk en textiel omwikkeld met onder meer touw. Hier zijn nog enkele exemplaren van terug te vinden in prijzenkasten bij de oude hockeyclubs. Het spelen met bal of puck is tevens een zeer herkenbaar verschil tussen bandy en ijshockey. In tegenstelling tot hockey speelt de keeper bij bandy zonder stick. Wel mag hij de bal onderhands over de grond terugrollen in het spel. Tot de jaren zestig was bij veldhockey de stick met lange haak gangbaar, vergelijkbaar met de bandystick. Mede als gevolg van de invoering van kunstgras is de haak veel compacter geworden. Het belangrijkste onderscheid tussen bandy en ijshockey is evenwel het verbod tot fysiek contact en stick lichten.

Een treurig moment voor bandy in Nederland, maar illustratief voor de teloorgang van de sport deed zich voor in 1935. Pim Mulier voorspelde het al in de *Leeuwarder Courant* van 10 oktober 1934: 'De vlag van het Bandyspel werd zachtjes neergehaald. De Nederlandsche Hockey en Bandy Bond heeft Bandy losgelaten en dit woord zal met 'n natten vinger uit den naam van den bond worden weggevaagd.'[26] Zijn voorspelling werd waarheid. De Nederlandsche Hockey en Bandy Bond zou vanaf 1935 verdergaan als de Nederlandse Hockey Bond. Overigens treurde Mulier hier geen moment om. Hij verheugde zich al op

[25] *Nieuw Rotterdamsche Courant*, 10 oktober 1926.
[26] *Leeuwarder Courant*, 23 november 1934.

het nieuwe ijshockey. Anderen waren trouwer aan het spel waaraan zij verslingerd waren en bleven hopen op een herleving van de sport.

'Nieuw elan op zwak ijs'

Het zou tot 1963 duren voordat bandy weer nadrukkelijker in de belangstelling kwam te staan. Geheel in lijn met het voorgaande ging de herleving van bandy gepaard met een sterke opleving van het winterweer. In het jaar dat Reinier Paping de Elfstedentocht zou winnen deden een aantal enthousiastelingen een poging het spelen van bandy in georganiseerd verband opnieuw vorm te geven. De stichting Bandy Nederland werd in dit jaar opgericht. Direct gevolg was het spelen van de wedstrijd tussen Amsterdam en Breda, waarna Breda zich kampioen van Nederland mocht noemen.[27]

Het Nederlands kampioenschap van 1963 kreeg een aantal jaren later een vervolg. Aanleiding was het 75-jarig jubileum van de Amsterdamsche Hockey en Bandy Club, waar als onderdeel van de festiviteiten demonstratiewedstrijden bandy werden gespeeld door Zweedse topteams. Wederom waren teams uit Amsterdam en Breda hier van de partij, zij het als figuranten. De demonstratie van de Zweden leidde tot enthousiasme onder in ieder geval zes potentiële bandyspelers die weer bandy wilden spelen bij AH&BC. Het initiatief werd gesteund door Frans Otten, weldoener en directielid bij Philips gloeilampen N.V., naar wie tevens een tennishal (Amsterdam) en een zwembad en een hockeystadion bij HTCC in Eindhoven zijn vernoemd. Otten stelde 'negenhonderd pieken' ter beschikking voor het mogelijk maken van bandy bij AH&BC. Ook de stichting Bandy Nederland droeg haar steentje bij aan de herleving van bandy. Zij trokken met Zweedse films en dia's het land in om de mensen warm te maken voor hun geliefde sport. In eigen woorden kwam bandy 'weer schoorvoetend tot leven'.

In 1968 werd door inspanning van bovenstaande initiatiefnemers weer een bandycompetitie gespeeld om een heuse 'Zweedse bandytrophee'. Amsterdam, Breda, een team van Delftsche studenten en een team uit Laren waren de deelnemers aan de competitie die gewonnen werd door de Amsterdamse Bandy Club (zelfstandig onderdeel van AH&BC). De Zweedse bandytrophee werd uitgereikt door niemand minder dan voetballer Sjaak Swart van Ajax, uitbater van cafe *De Skeeve Skaes* (Jaap Edenbaan). Maar ondanks de bemoeienis van de Heer Swart en het voortdurend vergaderen en brainstormen van de initiatiefnemers kregen zij de mensen 'maar weinig achter de bal aan'. De belangstelling voor bandy zakte weer in.

[27] Stichting Bandy Nederland, *Bandy. Hockey op ijs* (1972).

Illustratie 8: Bloemendaal-Musschen-Haarlem Combinatie (B.M.H.C.) landskampioen bandy in 1971. In 1973 fuseerden B.M.H.C. en B.D.H.C. tot HC Bloemendaal.

Comeback en heden

'De come-back van de bandy-sport is èn evident èn belangrijk.' [28] Met die woorden begon weer een nieuw initiatief om bandy op de kaart te zetten. Dit maal was er wel een wat zinvollere strategie uitgedacht om de ambities vorm te geven. Er was een verhaal gemaakt over de historie van bandy in Nederland en dit werd te samen met een aantal praktische zaken toegestuurd naar alle hockeyclubs die zich in de nabijheid van een kunstijsbaan bevonden. De stichting Bandy die achter dit initiatief schuil ging had de grote mogelijkheden die de opkomst van kunstijsbanen aan bandy bood goed ingeschat en probeerde daar munt uit te slaan. Hoewel op de middenterreinen van kunstijsbanen niet het grote 11 tegen 11 bandy gespeeld kan worden (big bandy), is 6 tegen 6 (rink bandy, op een veld zo groot als een ijshockeybaan) uitstekend mogelijk.

De initiatiefnemers kregen wat zij wilden, bandy maakte en comeback. Onder leiding van de nieuw opgericht Nederlandse Bandy Federatie werd er weer competitie gespeeld. In 1971 ging deze competitie tussen Bloemendaal, Nijmegen, Amsterdam en Breda van start. Bloemendaal werd kampioen. Na dit eerste jaar haakten Bloemendaal, Amsterdam en Breda echter al weer af. Van dat moment af aan zou de competitie gespeeld worden tussen Nijmegen, Eindhoven en Utrecht. 'Een levendige competitie hadden we in die jaren.' Dit keer waren niet alleen de mannen aan de beurt, ook dames- en juniorenteams van de clubs speelden tegen elkaar in competitieverband. Op zeker moment speelde ook een team uit Vlissingen mee, maar het afbreken van de plaatselijke ijsbaan

[28] *Bandy. Hockey op ijs* (1972) 1.

beëindigde het voortbestaan van deze club. De competitie had enkele jaren zelfs internationale allure door de deelname van een Duits team uit Leverkusen. De eigenaar van de ijsbaan in Leverkusen was toentertijd fel gekant tegen het spelen van ijshockey, dus dachten de leden van het ijshockeyteam: 'dan gaan we toch bandy spelen!' Dit vond de eigenaar prima, maar voor het spelen van bandy moesten de Duitsers uitwijken naar Nederland. Zodoende speelde een Duits bandyteam tien jaar mee in de Nederlandse competitie.

Illustratie 9: Huidige bondsvoorzitter Frank Peters in actie voor het Nederlands team tijdens het WK in Helsinki (1991).

Ondertussen verschoof het zwaartepunt van het Nederlandse bandy van Utrecht en Eindhoven naar Nijmegen. Een sterke voorzitter maakte de Nijmeegse club bloeiend. Resultaat was dat de club op zeker moment honderd leden had en steevast kampioen van Nederland werd. Tegelijkertijd ebde in Utrecht en Eindhoven het enthousiasme langzamerhand wat weg. In het Nijmeegse bestuur ontstond het idee de nationale federatie sterker te gaan maken. Mede onder impuls van oud-speler en latere bondsvoorzitter Frank Peters richtte de federatie in toenemende mate haar blik op het buitenland. In 1987 speelde een Nederlandse team voor eerst een internationale bigbandy wedstrijd.

Onder druk van subsidieverlener NOCNSF ging de Nederlandse Bandy Federatie samenwerken met de skatebond en de rolschaatsbond (NRBSF). Conflicten in het nieuwe fusiebestuur zouden uiteindelijk leiden tot het verlaten van de federatie door bandy en rolschaatsen. Deze laatste twee probeerden nu een samenwerking met de inline hockey bond onder auspiciën van de Nederlandse Hockey Bond. Een samenwerking die goed werkte, maar stopte doordat NOCNSF de subsidiekraan dicht draaide. De noodzaak tot samenwerking verdween hierdoor. Vanaf 2010 zou de bandysport zonder bond verder moeten. Bij gebrek aan een bond was Frank Peters in die periode degene die bij wijze van spreken de rol van federatie op zich nam. In de ons-kent-ons-wereld van de

internationale bandy federatie was dit gelukkig nauwelijks een probleem, de wens een eigen bond te hebben bleef bestaan.

Het ontbreken van een federatie, en daarmee subsidies, maakte dat het internationaal spelen van het Nederlands team steunde op een klein deel sponsoring, maar met name op de eigen bijdrage van de spelers. Wanneer de toernooien in het buitenland plaatsvonden betekende dit vaak dat het Nederlands team op eigen kosten naar de hoofdstad van het organiserende land vloog en dat van daar af aan alle kosten door de organiserende bond werden betaald. Het tekent de grootte van de sport in landen als Kazachstan, Rusland en Zweden. Iets wat de spelers nog veel directer meemaakten. Op de foto van het WK van 2007 in Kemerove (Rusland) is te zien dat ook de handtekening van de Nederlandse spelers gewild is onder lokale fans. In Rusland zijn bandyspelers popsterren, een status die de Nederlandse spelers zich zichtbaar graag laten welgevallen. [29]

Illustratie 10: Enthousiaste Russische fans jagen op handtekeningen van de Nederlands elftal spelers tijdens het WK in Kemerovo (2007).

Momenteel wordt bandy in Nederland enkel nog in Nijmegen en Eindhoven op enig niveau gespeeld. Bandyclub Nijmegen is al jaren heer en meester in het Nederlandse bandy. Zij zijn nagenoeg exclusief leverancier van het nationale team evenals de kaderfuncties bij de in de zomer van 2012 opgerichte Nederlandse Bandy Bond. Op bescheiden schaal zijn echter hoopgevende initiatieven waar te nemen. Op de ijsbaan in Haarlem is in 2007 een middenbaan aangelegd, die geschikt is voor onder andere rink bandy. Na een demonstratiewedstrijd van Bandyclub Nijmegen, op initiatief van de Haarlemse IJsclub, heeft uiteindelijk de Hockeyclub Bloemendaal een doorstart gemaakt met jeugdbandy voor jongens en meisjes. Gedurende de winterstop van het hockeyseizoen is er op een tiental avonden bandy training. De serie trainingsavonden wordt afgesloten met een onderlinge wedstrijd. Een sport met een zo rijke geschiedenis als hierboven beschreven verdient echter meer. Bandy

[29] Interview met Frank Peters, 13-2-1012.

zou een uitstekende onderbreking van het hockeyseizoen vormen, wanneer de winter het veldhockey onmogelijk maakt. Het spelen van bandy maakt de techniek van hockeyers beter, maar is bovenal een leuke afwisseling met veldhockey. Bovendien is bandy een sport die groeiende is en zelfs, als het aan de Russen ligt, als demonstratiesport tijdens de Olympische Spelen van Sochi in 2014 op het programma komt. Nederland als land met een grote traditie op het gebied van zowel schaatsen als hockey zou hier toch zijn kans moeten ruiken.

De auteur van dit artikel, Arnout Janmaat (1980), studeerde geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. Voor zijn masterscriptie deed hij onderzoek naar oorzaak en gevolg van de populariteit van het kolfspel in de tweede helft van de achttiende eeuw in de Republiek. Momenteel is Arnout Janmaat als archivaris en onderzoeker verbonden aan de Nederlandse Golf Federatie waar hij werkt aan een golfarchief.

Mede door gebruik te maken van de digitale krantenarchieven van de Koninklijke Bibliotheek is het mogelijk gebleken veel versnipperde delen van het bandy erfgoed te traceren, te ordenen en uiteindelijk in dit artikel te verwerken.

Enkele krantenberichten over bandy

De banen der Amsterdamsche IJsclub hebben door het tijdelijke dooiweer niets geleden, integendeel is de algemeene toestand van het ijs er door verbeterd. Gisteren nog stond er overal water op het ijs, dat heden echter weder geheel verdwenen was. Het Hockeyspel kon hedenmiddag niet doorgaan, omdat het gezelschap Engelschen niet was aangekomen, maar in Haarlem was gebleven. Thans zal het morgen te tien uren worden gehouden. Hedenmiddag oefenden zich eenige jongelui op de zoogenaamde kinderbaan in dit kolfspel, waarbij veel behendigheid wordt vereischt.

De groote internationale wedstrijden zullen thans natuurlijk voortgang hebben.

Illustratie 11: *Het nieuws van de dag*, 6-1-1891

De hardrijderij om het meesterschap van Friesland.

De bekende ijsclub „Thialf" te Heerenveen hield gisteren op hare banen een wedstrijd om dit meesterschap op eene lengte van 1500 meter onder amateurs. Er hadden zich 12 rijders aangegeven, 8 verschenen er op de baan, die prachtig glad was, wapperde met de Nederlandsche en Friesche vlaggen en waarop een groot publiek zich aangenaam per schaats bewoog.

Jhr. van Wageningen thoe Dekema te Jelsum reed alleen, zijn partner was niet opgekomen, hij maakte den tijd van 4 min. 28 1/5 sec.

H Scholtens, van Heerenveen, en A. van Welij, van Leeuwarden, verschenen nu aan den start, van Welij nam dadelijk de leiding, hij maakte den tijd van 3 min. 2 1/5 sec., Scholtens 3 27 1/5, H. Wieringa, van Steenwijk, maakte daarop 3.31, D. du Saar, van Lippenhuizen, 3.12, jhr. H. van Sminia te Oudkerk 3 08, J Barends te Heerenveen 3 24 2/5, J. Terlet te Heerenveen 3 14. De laatste viel bij het nemen van de eerste bocht, sprong overeind en behaalde nog dit vrij goede record.

Er moest nu nog gereden worden tusschen van Welij, du Saar, van Sminia en Terlet. De pauze werd op alleraangenaamste wijze doorgebracht, Engelsche sportsmen, bijgestaan door de h.h. Mulier en Postma, van Haarlem, gaven op het middenvlak een spel ten beste, het zoogenaamde hockey-spel of ijskolven.

Mr. Tebbutt, de bekende Engelsche ijssportman, was captain der eene partij, de heer Mulier voerde het andere zestal aan. Het spel, door mr. Tebbutt in Nederland gebracht, was in Friesland nieuw en het moet gezegd worden, dat dit spel het Friesche publiek ambieerde, het wel in den smaak viel. Men bewonderde algemeen de vlugheid van de kranige jongelieden, die nu over de gladde ijsvlakte vlogen, om dan plotseling te zwenken den bal najlende en met verbazende kracht weg te slaan. Lang werd er gekampt; dat het zwaar werk was, begreep het publiek, maar blijkbaar kenden de „jonge kerels" geen vermoeidheid, tot het laatst was men even krachtig, even opgewekt.

Captain Mulier won de partij.

De wedstrijd in het hardrijden werd daarna voortgezet. Eerst reden van Welij en du Saar. Het was eene schoone partij, eerst bleef du Saar van Welij dichtbij, in het laatst bleef hij achter. Van Welij 3 min. 3/5 sec., du Saar 3 09 1/5. De rit tusschen van Sminia en Terlet, die nu volgde, was de schoonste, die men zich denken kan. Beiden reden met krachtige, regelmatige slagen, dan was de een, dan de andere voor. Circa 100 meter voor de finiste begon Sminia te spurten, hij kwam flink vooruit, doch ongelukkig sloeg hij met zijne Noorsche schaatsen in een plekje bomijs en viel even vóór het eindpunt, zoodat nu Terlet won met 3 09 1/5, Sminia 3 14.

Het ijsfeest gelukte uitstekend. „Thialf" heeft haren goeden naam gehandhaafd.

Illustratie 12: ***Leeuwarder Courant*****, 14-1-1893**

SPORT en WEDSTRIJDEN.

IJs-sport.

Op de bijbaan der Amsterdamsche IJsclub achter de tribune zal heden(Zaterdag)middag 2 uur een bandymatch plaats hebben tusschen de Amst. Hockey en Bandyclub en de Bandy en Hockeyclub van Haarlem en omstreken. Laatstgenoemde club bestaat voor 't grootste deel uit heeren die in den winter veel vrijen tijd en steeds een goed ijsveld ter hunner beschikking hebben, en heeft dus veel kans van slagen.

—

Morgen(Zondag)middag 2 uur zal de Delftsche Studenten Bandy en Hockeyclub uitkomen tegen de Amst. Hockey en Bandyclub, op dezelfde baan der Amst. IJsclub albier. Deze laatste club komt evenals de Zwolsche dit jaar het eerst uit.

—

Te Leiden zal heden (Zaterdag) een wedstrijd plaats hebben in schoonrijden, uitgeschreven door de Leidsche Studenten IJsclub.

Illustratie 13: *Algemeen Handelsblad*, 2-2-1895

IJSKOLVEN.

De Haarlemsche bandy-spelers, die al meer dan eens aan buitenlandsche wedstrijden hebben deelgenomen, maken weer plannen voor een tournée naar Davos. Acht spelers hebben zich reeds aangemeld voor het vormen van een elftal, dat onder den naam van Koolhovens-elftal in de eerste dagen van Januari naar Davos-Platz zou willen vertrekken, om daar verschillende matches te spelen. Op 23 en 24 Januari worden te Davos ijswedstrijden in hard- en kunstrijden gehouden om het kampioenschap van Europa.

Illustratie 14: *Het nieuws van de dag*, 1-12-1903

Illustratie 15: Illustratie uit een album ter ere van de kroning van Koningin Wilhelmina in 1898. Onder het kopje veld- en ijskolf staan de bandyclubs van dat moment vermeld.

Lijst van clubs die bandy gespeeld hebben*

Oprichtingsjaar	Club	Plaats
1891	De Damiaatjes	Haarlem
1892	**Amsterdamsche Hockey & Bandy Club (AH&BC)**	**Amsterdam**
1893	Thialf	Heerenveen
1893	Bolsward	Bolsward
1893	Leeuwarden	Leeuwarden
1893	Zwolsche Atletische Club	Zwolle
1895	**Hockey en Bandyclub Haarlem en Omstreken (nu HC Bloemendaal)**	**Haarlem**
1895	Delftsche Studenten Hockey en Bandyteam	Delft
1897	**Hilversum**	**Hilversum**
1897	Leidsche Studenten Hockey en Bandyteam	Leiden
1897	Haagsche Hockey en Bandyclub (nu: HGC)	Den Haag
1898	Velzen	Velzen
1898	Utrechts Studenten Hockey en Bandyteam	Utrecht
1899	**Victoria**	**Rotterdam**
1905	Dordrecht	Dordrecht
1906	**Bredase Hockey en Bandyclub**	**Breda**
1906	**Gooische Hockey en Bandy club (nu: HC Gooische)**	**Bussum**
1971	Bandy Vereniging Nijmegen	Nijmegen Eindhoven Vlissingen Laren

* Vetgedrukt de clubs die begonnen zijn als bandyvereniging en later over zijn gegaan op het spelen van hockey

Auteur: Arnout Janmaat
07 maart 2013

‘Hockey en bandy’ van N.A.M. Aken uit het *Boek der sporten* (1900)

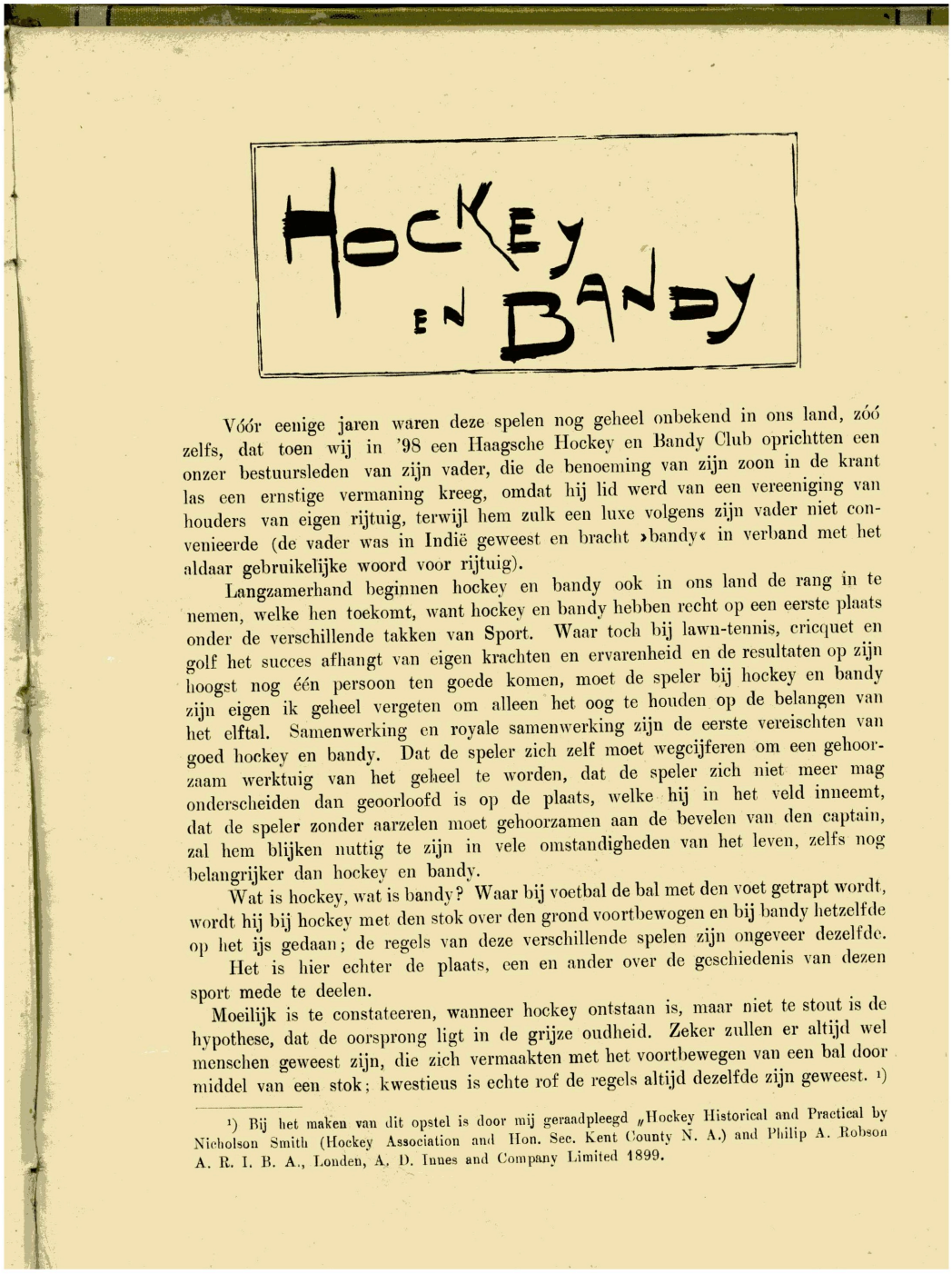

HOCKEY EN BANDY

Vóór eenige jaren waren deze spelen nog geheel onbekend in ons land, zóó zelfs, dat toen wij in '98 een Haagsche Hockey en Bandy Club oprichtten een onzer bestuursleden van zijn vader, die de benoeming van zijn zoon in de krant las een ernstige vermaning kreeg, omdat hij lid werd van een vereeniging van houders van eigen rijtuig, terwijl hem zulk een luxe volgens zijn vader niet convenieerde (de vader was in Indië geweest en bracht »bandy« in verband met het aldaar gebruikelijke woord voor rijtuig).

Langzamerhand beginnen hockey en bandy ook in ons land de rang in te nemen, welke hen toekomt, want hockey en bandy hebben recht op een eerste plaats onder de verschillende takken van Sport. Waar toch bij lawn-tennis, cricquet en golf het succes afhangt van eigen krachten en ervarenheid en de resultaten op zijn hoogst nog één persoon ten goede komen, moet de speler bij hockey en bandy zijn eigen ik geheel vergeten om alleen het oog te houden op de belangen van het elftal. Samenwerking en royale samenwerking zijn de eerste vereischten van goed hockey en bandy. Dat de speler zich zelf moet wegcijferen om een gehoorzaam werktuig van het geheel te worden, dat de speler zich niet meer mag onderscheiden dan geoorloofd is op de plaats, welke hij in het veld inneemt, dat de speler zonder aarzelen moet gehoorzamen aan de bevelen van den captain, zal hem blijken nuttig te zijn in vele omstandigheden van het leven, zelfs nog belangrijker dan hockey en bandy.

Wat is hockey, wat is bandy? Waar bij voetbal de bal met den voet getrapt wordt, wordt hij bij hockey met den stok over den grond voortbewogen en bij bandy hetzelfde op het ijs gedaan; de regels van deze verschillende spelen zijn ongeveer dezelfde.

Het is hier echter de plaats, een en ander over de geschiedenis van dezen sport mede te deelen.

Moeilijk is te constateeren, wanneer hockey ontstaan is, maar niet te stout is de hypothese, dat de oorsprong ligt in de grijze oudheid. Zeker zullen er altijd wel menschen geweest zijn, die zich vermaakten met het voortbewegen van een bal door middel van een stok; kwestieus is echte rof de regels altijd dezelfde zijn geweest. [1]

[1]) Bij het maken van dit opstel is door mij geraadpleegd „Hockey Historical and Practical by Nicholson Smith (Hockey Association and Hon. Sec. Kent County N. A.) and Philip A. Robson A. R. I. B. A., Londen, A. D. Innes and Company Limited 1899.

H. F. Battersby zegt in zijn werk »Hockey«, dat Cathair Mor, de eerste Koning van Ierland aan een vriend van hem, Crimtham, vijftig hockeyballen van koper met evenveel koperen hockeystokken ten geschenke gaf. Deze milde Koning stierf in het jaar 148 n. C.

Alexander I, de eerste Koning van Schotland (1107—1124) moet zich ook zeer voor shinty (de Schotsche benaming van hockey) geïnteresseerd hebben.

Zeker is het, dat hockey in het begin van deze eeuw in Engeland algemeen gespeeld werd, maar lang duurde het eer het de plaats innam, die het toekomt. Vooral was dit te wijten aan de omstandigheid, dat elke vereeniging volgens haar eigen regels speelde. Er bestond geen eenheid van reglement, totdat in 1886 »the Hockey Association« opgericht werd met den hertog van Clarence als president; na hem de hertog van York. Deze bond stelde het tegenwoordige Engelsche reglement vast. Elke partij bestaat uit elf spelers, het veld is 100 yards lang tegen 50 breed; alleen met den voorkant van den stok mag geslagen worden, de striking circle wordt ingevoerd; de bal is een wit geverfde cricketbal; de «bully» enz. In latere jaren werd dit reglement eenige malen herzien, o.a. werd in 1894 de «penalty bully» ingesteld; van dien tijd dateert ook de regel, dat bij een «corner» de bal voordat een goal gemaakt wordt door de aanvallende partij moet gestopt worden, tenzij hij den stok of het lichaam van een speler der tegenpartij heeft geraakt.

Kort na de oprichting van «the Hockey Association» werd «the National Hockey Union» gesticht, met den Hertog van Beaufort als president. Volgens het Union-Reglement werd met een zachten bal gespeeld, een stuk hout of kurk met touw omwonden. De grootte van het veld was 200 yards tegen 80 yards. De stok, een esschenhouten, was licht breekbaar. Elke partij bestond uit 15 spelers (een goalkeeper, twee backs, twee three-quarterbacks, drie halfback en zeven forwards). In den beginne traden bijna alle clubs tot dezen Bond toe, maar in latere jaren viel langzamerhand de eene vereeniging voor de andere na af en sloot zich bij the Hockey-Assosiation aan, totdat in 1885 «the National Hockey Union» ontbonden werd. Overal wordt nu ook in Engeland en ook in het buitenland (behalve in ons land) volgens dit reglement van the Hockey-Association gespeeld.

Nog een enkel woord over de geschiedenis van bandy.

Bandy is, volgens alle beoefenaars het vlugste spel ter wereld. W. Mulier plaatst in zijn werk «Wintersport» de hypothese dat bandy een oud Friesch spel is. Zeker werd in de 16e eeuw in Holland op het ijs gekolfd; oude prenten bewijzen dit. Het was de overbrenging van het kolfspel op het ijs. In Wolvega werd het bandyspel gespeeld onder den naam van «Keujugen». Moeilijk is de kwestie uit te maken, of het spel van Oud-Hollandschen of van Oud-Engelschen oorsprong is. Maar zeker is, dat de regels volgens welke bandy thans gespeeld wordt van Engelschen oorsprong zijn.

In den winter van '90 '91 gelukte het den Heer Mulier, den Heer C. G.

Tebbutt over te halen, met een elftal van de Buzy-Fen-Bandy-club over te komen. Een oefeningwedstrijd werd op de baan te Haarlem gehouden. De Haarlemmers verloren met 14 tegen 1 goals. Den volgenden dag behaalden de Engelschen een nog grootere overwinning te Amsterdam op de Amsterdammers. Den dag daarop speelden wederom een Haarlemsch elftal tegen dezelfde Engelschen te Amsterdam, en verwonderlijk was het te zien de vorderingen door Haarlem gemaakt; men verloor thans slechts met 6 tegen 0.

Een Haarlemsch Bandy-elftal in 1890—91.

In den winter van 91—92 oefenden de Haarlemmers zich flink onder leiding van den Heer L. Koolhoven.

Ondertusschen zat men te Amsterdam ook niet stil. Den 28 Januari '92 kwamen te Amsterdam in het American-Hôtel eenige bekende Amsterdamsche sportliefhebbers bijeen om een vereeniging op te richten tot beoefening van het hockey- en bandyspel. Al dadelijk traden vele voetbal-, tennis- en cricketspelers toe. Nadat eenige malen tot algemeen genoegen was gespeeld, ging men tot definitieve oprichting van een vereeniging over, die den naam van »Amsterdamsche Hockey-Club« kreeg, welke echter reeds in den loop van hetzelfde jaar in »Amsterdamsche H. B. Club herdoopt werd. Als voorzitter trad de Heer C. A. A. Dudok de Wit Jr. op, J. C. Schröder werd match-captain. De Amsterdamsche club heeft de eer de vereeniging in Nederland te zijn, die het eerst het hockeyspel beoefende. Maar reeds dadelijk ondervond zij de moeilijkheid, een geschikt terrein voor hockey te vinden. En deze levenskwestie voor de Amsterdamsche Hockeyspelers zien wij daarna als een droeve lijdensgeschiedenis telken jare in de annalen van de A. H. en B. C. weder keeren. Terreincommissiën, terreinrapporten, bestuursadviezen over terreinkwesties zijn sedert bij de A. H. en B. C. schering en inslag gebleven . . . . echter zonder resultaat tot heden. Dat de oefeningen daardoor veel lijden spreekt wel haast vanzelf en het pleit voor de Amsterdamsche hockeyspelers, dat zij met zooveel ingenomenheid deel zijn blijven nemen aan de wedstrijden en niettegenstaande de dikwijls harde slagen, met opgewektheid telken male de «bully» weder intikken.

Op het gebied van bandy was Amsterdam in den beginne gelukkiger. Den

21sten Februari '92 speelden de Amsterdammers voor de eerste maal een wedstrijd tegen de Haarlemmers en behaalden de overwinning.

Ook de winter van 1892—93 gaf gelegenheid tot bandyspelen. Wederom trokken den 3den Januari '93 de Haarlemmers naar Amsterdam, maar nu moesten de Amsterdammers het onderspit delven met 4 tegen 3 goals.

De bully.

Kort daarop verscheen de Heer Tebbutt voor de tweede maal in ons land. De rollen waren nu omgekeerd.

Den 11den Januari werd de eerste match tegen de Haarlemmers gespeeld. Hun elftal bestaat uit de H.H. H. Westerveld (goal) J. Eldering en L. Koolhoven (backs), K. Pander, Jhr. W. Schorer, F. J. Eldering, P. Tromp de Haas, W. Mulier J. C. Eldering, K. Ples en H. Eldering. De Engelschen stonden verbluft over het spel der Hollanders. Tegen zulk klauwen, tegen zulk een samenspel, tegen zulk een passeeren waren zij niet bestand en de uitslag was, dat Haarlem een welverdiende zege met 8 tegen 0 behaalde.

Den volgenden dag zouden de Engelschen te Amsterdam tegen een gemengd Amsterdamsch en Haarlemsch elftal spelen, doch uit Haarlem was het alleen W. Mulier, die voor het intercommunale karakter zorgde. De Engelschen overwonnen met 5 tegen 1 goal. Vervolgens trok Tebbutt met de zijnen naar Heereveen en Bolsward. Op beide plaatsen werd een vriendschappelijk spel gespeeld; de nieuwe sport werd ook in het noorden met enthousiasme ontvangen en de Heereveensche Bandyclub werd opgericht.

De aanhoudende vorst maakte het mogelijk, nogmaals een wedstrijd tusschen Haarlem en Amsterdam te spelen, die echter voor een deel door de toen chronische hebbelijkheid van enkele goede spelers om op het appèl te ontbreken, met 9 tegen 5 goals door Amsterdam werd verloren.

Zonder twijfel was Haarlem echter verreweg de sterkste club op het gebied van bandy, en zal dit ook blijven, zoolang zij rijders als Pander, de Eldrings, Koolhoven enz., in het strijdperk kan brengen. Wij zien dan ook in de volgende jaren, voor zoover de vorst toeliet te spelen, en dat was niet dikwijls, dat Haarlem steeds de overwinning behaalde.

Intusschen was men in 1893 ook in Overveen begonnen hockey te spelen. In het begin werd gespeeld met een cricketbal, totdat er een den weg naar het

Auteur: Arnout Janmaat
07 maart 2013

oog van den Heer Pander wist te vinden. Van dat oogenblik had de cricketbal als hockeybal in Nederland gedaan. Pander stelde een bal samen van paardenhaar, omtrokken met zeildoek, welke bij nadere aanraking minder onaangenaam aandoet dan de cricketbal en sedert overal in Nederland wordt gebruikt.

In 1894 werd de eerste hockeywedstrijd gehouden tusschen de Overveeners en Amsterdam; Overveen won met twee tegen één.

In 1895 werd op aandrang van den Heer Jhr. Ch. van de Poll, die sinds dien de pousseerende kracht van het hockey en bandy in Nederland is gebleven, de hockey- en bandyclub »Haarlem en Omstreken« opgericht. Bij de Overveeners sloten zich eenige oudere Haarlemmers aan, die er de voorkeur aan gaven des Zondags ontspanning te zoeken in hockey boven visites en »Trouw«. Jhr. Ch. van de Poll werd president, de beide Koolhovens matchcaptains. Het oefeningsterrein werd naar Heemstede verplaatst. In '95 en 96 wordt geregeld in Haarlem geoefend, onderlinge wedstrijden worden gespeeld, maar door het gebrek aan andere clubs (behalve Haarlem was Amsterdam nog de eenige hockeyclub) konden geen andere wedstrijden gespeeld worden. Op initiatief van den Heer van de Poll kwam in 1897 de Haagsche H. en B.-C. tot stand. Eerst werden eenige Hagenaars, onder wien de heeren: C. Feith, Stoop, Hodenpijl en mijn persoon uitgenoodigd, in Haarlem te spelen, en al dadelijk kregen wij den smaak beet, niettegenstaande de minder zachte behandeling van de scheenen van den Heer Stoop door den stok van den Heer Feith. Een oefeningswedstrijd werd georganiseerd tusschen Haarlem en eenige Hagenaars in den Haag op »Clingendaal« en het gevolg was de oprichting van de Haagsche H. en B. C. Kort daarna trokken de Hagenaars met een elftal naar Heemstede, en ontvingen daar een gevoelige les van hun leermeesters.

Het Haarlemsche elftal. Kampioen in het seizoen 1899—1900.

In '98 wordt op initiatief van den Heer Van de Poll een circulaire aan de verschillende Hockey- en Bandy-vereenigingen gezonden om zich tot een bond aan te sluiten. Zaterdag 8 October komen de vertegenwoordigers der verschillende vereenigingen te Amsterdam samen en reeds op diezelfde vergadering wordt besloten

tot oprichting van een Nederlandschen Hockey- en Bandy-Bond. Tot voorzitter wordt de Heer Jhr. Ch. van de Poll verkozen, tot ondervoorzitter G. E. baron van Tuyll van Serooskerken, tot secretaris schrijver dezes, tot penningmeester Jasper Warner, tot commissarissen Ant. J. Abspoel en J. W. Coops.

Aan het Bestuur van den Bond wordt opgedragen, een huishoudelijk- en een spel-reglement samen te stellen. Behalve de reeds genoemde Haarlemsche, Haagsche en Amsterdamsche H. en B. Clubs treden tot den Bond toe; de Velser Hockeyclub, opgericht op initiatief van den Heer Van Tuyll, voornamelijk onder de arbeiders van het dorp; de Zwolsche Athletische Club, welke onder leiding van den Heer Warner den hockeystok ter hand heeft genomen, de Leidsche, Utrechtsche en Delftsche Studenten Hockeyclubs.

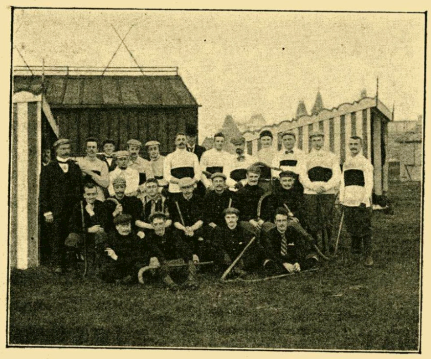

Het Amsterdamsche en Haagsche elftal in 1899.

Twee competities worden vastgesteld, één van de studenten en één van de andere vereenigingen. En wat zien wij nu in den winter van '98—'99 gebeuren? De jeugdige Haagsche vereeniging behaalt een overwinning op haar Haarlemsche leermeesters; de Haagsche H. en B. C. wordt Kampioen van '98—'99. Het elftal bestond uit: forwards: Mr. C. Feith (captain) F. Beukema, L. J. A. Trip, R. F. W. graaf van Bylandt, J. Coops, halfbacks Jhr. Mr. H. E. E. Roëll, K. Beukema, Mr. J. D. P. ten Bosch, backs, Mr. van Aken, en A. Kool, goalkeeper Scheurleer. In de Studenten-competitie behaalt Utrecht de overwinning.

In '99 komt het spelreglement tot stand. In hoofdzaak is dit gelijk aan het bovengenoemde reglement van »de Hockey-Association«. De voornaamste verschilpunten: zijn volgens het Nederlandsche reglement is het geoorloofd met beide zijden van den stok te slaan; met den zachten bal wordt gespeeld.

Voor het speelseizoen 1899—1900 wordt weder een studenten-competitie uitgeschreven, en daarnaast een 1e klas en 2e klas competitie der andere vereenigingen en nu zien wij Haarlem als overwinnaar in de 1e klas competitie uit het strijdperk treden. Hun spijt over de nederlaag van '98 kunnen de Haarlemmers niet verkroppen, geducht is er geoefend, veranderingen in de samenstelling van het elftal zijn gemaakt, en de overwinning is hun. De namen der overwinnaars van 1899—1900 zijn: forwards: J. Bijvoet (goal) Jhr. J. W. Schorer en H. Eldering (backs), K. Pander, L. von Hemert, J. Smits van der Goes, Lieftinck (half backs); Van Laar, J. Eldering, Jhr. A. van de Poll, L. Koolhoven (captain) en Jhr. Ch. van de Poll (forward). Het tweede elftal der Haagsche H. en B. C.

behaalt de overwinning in de tweede klas competitie; de Leidsche Studenten H. en B. C. wint de studenten-competitie.

Ten slotte moet ik nog melding maken van de Cricket- en Hockey Club »Victoria« te Rotterdam. Deze vereeniging, voornamelijk bestaande uit jeugdige krachten, heeft in 1899—1900 deelgenomen aan de competitie, en al dadelijk bleek, dat zij op den duur een niet gering te schatten tegenpartij zal worden.

De Zwolsche Athletische Club heeft den hockeystok aan de wilgen gehangen, maar op aandrang van den Heer Warner is een Zwolsche Hockey- en Bandy Club tot stand gekomen. Ook in Zutfen en Wageningen wordt hockey gespeeld.

Naast de heeren-hockey-clubs zijn in verschillende plaatsen dames-hockey clubs opgericht; twee vereenigingen in Den Haag, één in Haarlem, één in Amsterdam; geen van deze clubs is (o schande) tot den Bond toegetreden. Ook bij haar staat het spel in hooge achting. Verkeerd is, wat bij sommige van deze vereenigingen gebeurt, het zoogenaamde »mixed-hockey«, d. i. wanneer heeren en dames samenspelen. Het gevolg hiervan is weinig oefening voor den laatste; de dames zullen bijna altijd den bal overgeven aan de heeren aan haar zijde. Van den anderen kant kan een dames-club veel leeren van een heer, die uitsluitend voor dat doel medespeelt.

Deze enkele pagina's hebben, meen ik, wel aangetoond, dat zoowel hockey als bandy burgerrecht in Nederland hebben verkregen. Geen spel is er echter, dat meer dan hockey kan ontaarden in woest spel, en ook bestaat er geen spel waarbij meer gesmokkeld kan worden. 't Is dan ook van het grootste belang, dat wij op den duur goede scheidsrechters krijgen. Een slechte scheidsrechter brengt de spelers in de war, en maakt dat er ruw en in strijd met de regels gespeeld wordt. Onder een goeden scheidsrechter spant ieder zich in om volgens de regels te spelen, wel wetende, dat wanneer hij dit niet doet, de straf zal volgen. Op het oogenblik is er bepaald gebrek aan goede scheidsrechters, wij zijn echter overtuigd, dat na verloop van eenige jaren, wanneer deze sport langer beoefend is en het spel meer algemeen is geworden, ook hierin verandering zal komen.
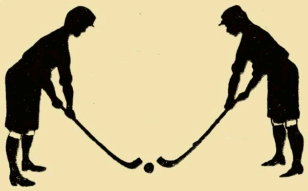
's Gravenhage. Mr. N. A. M. van Aken.